

KİTABXANALARIN İDARƏ EDİLMƏSİNDƏ MÜƏLLİFLİK HÜQUQU PROBLEMLƏRİ

Oruc Quliyev

C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının direktoru

Kitabxanaların idarə edilməsində müəlliflik hüququ problemləri

Xülasə: Kitabxananın müəlliflik hüququ kontekstində idarə edilməsi yenidən inkişaf etməyə başlayır, lakin bu prosesin kitabxana fəaliyyəti nəzəriyyəsi və praktikasının dəyişməsinə təsiri artıq hiss olunur. Müəllif hüququ problemlərinin hüquqi tənzimlənməsi ilə yanaşı bu problemin etik tərəfləri də mövcuddur və kitabxana fəaliyyətində daima nəzərdə tutulmalıdır.

Авторские права связанные с управлением библиотеками

Резюме: Управление авторскими правами в библиотеке постепенно развивается, но влияние этого процесса на изменение теории и практики библиотечной деятельности уже ощущается. Применение современных технологий и новые возможности тиражирование делают проблему авторского права более актуальной. В дополнение к правовому решению этого вопроса, этическая сторона также актуальна и должна всегда учитываться в деятельности библиотек.

The author's rights connected with management of libraries

Summary: Management of copyright in library gradually develops, but the impact of this process on change of the theory and practice of library activity is already felt. Use of modern technologies and new opportunities replication do a problem of copyright more relevant. In addition to the legal solution of this question, the ethical aspect is also relevant and has to be considered always in activity of libraries.

Açar sözlər: kitabxanaların idarə edilməsi, şəhər əhalisinə kitabxana xidməti, müəllif hüququ, intellektual əmlak.

Ключевые слова: управление библиотеками, библиотечное обслуживание населения города, авторское право, интеллектуальная собственность.

Keywords: management of libraries, library service of the population of the city, copyright, intellectual property.

Hazırda Azərbaycanda müəlliflik hüquqlarının idarə edilməsini tənzimləyən qanunvericilik aktları qəbul edilib. Bu - Azərbaycan Respublikasının Mülki məəcəlləsi, İnzibati hüquqpozmalara haqqında məəcəlləsi, "Müəlliflik hüququ və əlaqədar hüquqlar haqqında", "Elektron hesablama maşınları və məlumat bazaları üçün proqramların hüquqi mühafizəsi haqqında" qanunlar və digər profilli qanunlardır. Lakin bu qanunvericiliyin tətbiqi kitabxana fəaliyyətinin idarə edilməsi üçün hələ kifayət qədər effektiv deyil.

Kitabxananın müəlliflik hüququ kontekstində idarə edilməsi məsələləri əsas mövzusunə görə müxtəlif və ilk öncə intellektual mülkiyyət hüquqlarının idarə edilməsinin kitabxanaların müəlliflərlə, hüquq sahibləri və nəşirlərlə münasibətlerini, sənədlərin surətlərinin çıxarılması və müəlliflik hüququ, elektron

şəbəkələr vasitəsilə təqdim olunan elektron sənədlərin qorunması kimi aspektlərini ifadə edən yeni informasiya texnologiyalarının istifadə problemlərinin nəzərdən keçirildiyi konfrans və müşavirələrdə müzakirə mövzusu olmuşdur.

İntellektual mülkiyyət hüquqlarının idarə edilməsi yaratdıqları müxtəlif kitabxana-informasiya məhsullarına müəlliflik hüququna malik kitabxana əməkdaşlarının-müəlliflərin və tərtibatçıların administrasiya və struktur bölmələrin rəhbərləri, o cümlədən kitabxana mövcud olduğu halda nəşriyyat və ya operativ poliqrafiya şöbəsi ilə müqavilə əsasında qarşılıqlı əlaqəsini nəzərdə tutur. Bu yeni hüquqi münasibətlərin formalaşması prosesi hələ yenidən başlayır və idarəetmənin bir çox problemlərin dərk edilməsi və həlli ilə bağlıdır.

Azərbaycanda müəlliflik hüququ, bu hüquqi münasibətlər xidməti, əsərlərə, yəni əməkdaşın xidməti tapşırıq qaydasında yaratdığı əsərlərə aid normalarla tənzimlənir. Məsələn, hazırlanmış bir bibliografik vəsait. Xidməti əsərlərin əlaməti onların kitabxanaların elmi-metodik işinin planlarına aid edilməsidir, onlar, bir qayda olaraq, ştat əməkdaşları tərəfindən özxidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsi qaydasında yaradılır.

Xidməti vəzifənin yerinə yetirilməsi qaydasında əsəri yaradan müəlliflə işverən kitabxana arasında münasibətlər onların arasında bağlanan əmək müqaviləsi və ya kontraktla tənzimlənir. Bu sənəd şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının, yəni ad hüququnun, müəlliflik hüququnun, yaradılan əsərlərdən istifadə hüququnun saxlanmasını nəzərdə tutmalı, xidməti əsərlərin istifadə şərtlərini özümdə ifadə etməli, məsələn kitab şəklində buraxılmalı, İnternetdə yerləşdirilməli və s. müəllifə çatacaq əlavə haqqın məbləğini və ödənilmə qaydasını və mövcud qanunvericiliyə zidd olmayan digər şərtləri müəyyən etməlidir. Qarşılıqlı əlaqələrin bu oxşar sxemi hazırda müxtəlif struktur bölmələrin əməkdaşları arasında sınaqdan keçirilir.

Əsəri yaratmış əməkdaşların maddi maraqlılığı sistemi (bibliografik göstərici, elmi əsərlər toplusu, jurnalda məqalə və s) əsərdən istifadəyə görə əlavə haqqın ödənilməsinə nəzərdə tuta bilər.

Xarici səviyyədə intellektual mülkiyyət hüquqlarının idarə edilməsi kitabxana ilə əsərlərin müəllifləri, şəxsi əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının sahibləri, onların varisləri və müəlliflik hüquqlarının sahibləri arasında qarşılıqlı münasibətlərinə nəzərdə tutur. Eyni zamanda kitabxana qeyri-kommersiya müəssisəsi kimi kitabxana fondunun istifadəsində maraqlıdır, xüsusilə də sənədlərin oxucular üçün və ya onların məhv olmuş və ya korlanmış nüsxələrinin bərpası məqsədilə surətinin çıxarılmasında maraqlıdır.

Bu münasibətlərin idarə olunması müəllif müqavilələri və ya lisenziya müqavilələri sistemi əsasında tənzimlənə bilər. Bir qayda olaraq, müxtəlif növ müəllif müqavilələri (müstəsna hüquqların verilməsi, qeyri-müstəsna hüquqların, sifariş müqaviləsinin, hazır əsər haqqında müqavilənin və s.) və mütləq qaydada tərəflər arasında razılaşdırılan şərtlər (əsərlərdən istifadə üsulları, hüququn verildiyi ərazi və müddət, müəllif haqqının məbləği və ödənilmə qaydası) müqavilədə imzalanır; tərəflərin müəllif müqaviləsinin pozulmasına görə

məsuliyyətlər müəyyən edilir. Lakin mövcud müəllif hüququ normalar hələ ki, kitabxanalarda yaranan bütün problemləri tənzimləmir.

Kitabxanaların çoxu sənədləri nəinki onların maddi, hətta virtual formasında elektron şəbəkələr vasitəsilə təqdim və istifadə edilir. Universitet kitabxanalarında bu problemın həlli yollarının fəal axtarışı aparılır. Sənədlərin elektron şəkildə çatdırılması xidmətinin təşkil etdiyi “ Elektron kitabxanalar və müəlliflik hüququ” adlı “dəyirmi masalar” zamanı keçirilən müzakirələr və işçi qrupun “Müəlliflik hüququ və sənədlərin kitabxanalarda əlverişliyi” mövzusunda yığıncaqlarda bir tərəfdən, müəlliflik hüquqlarının idarə edilməsini kollektivşəkildə həyata keçirən kitabxanaların, habelə Azərbaycan müəlliflik (AMC) və Azərbaycan multimediyə və rəqəmsal şəbəkələr üzrə cəmiyyətinin (AMSC) müəlliflik hüquqlarının idarə olunmasında və istifadəçilərə xidmət göstərilməsi üçün elektron sənədlərin sərbəst istifadəsində maraqlılığını üzə çıxarmışdır. Digər tərəfdən kitabxananın bu fəaliyyətinin idarə edilməsi mexanizmindən ibarət hüquqi, normativ və təşkilati sənədlərin kifayətsizliyini aşkar etmişdir.

Kitabxanaların 2010-2015-ci ildə işlənib hazırlanmış elektron kitabxana konsepsiyası müəlliflik hüququnun idarə edilməsi problemlərinə böyük diqqət yetirir. Burada universitetin kitabxanasının münasib, geniş istifadəçi çevrəsinə yönəldilən elektron kitabxana yaratmağa səy göstərdiyi qeyd olunur. Eyni zamanda, onda olan sənədlərin elektron formaya köçürülməsi və istifadəçilərə təqdim edilməsi üzrə müstəsna hüquqlara malikdir.

Elektron formaya təkcə Azərbaycan Respublikasının “Müəlliflik hüququ və əlaqədar hüquqlar haqqında” qanunun təsir qüvvəsi bitən nəşrlər deyil, həm də bu qanunun təsiri altına düşən sənədlər də köçürülür. Hüquq sahibi ilə kitabxananın hüquqlarını, həmçinin sənədin istifadə şərtlərini tənzimləyən standart müqavilə bağlanmalıdır. Bu, konsepsiyanın həyata keçirilməsi ən mürəkkəb prosesdir. Belə ki, qorunan əsərlərin bütün müəllifləri və onların hüquq sahibləri ilə münasibətlər müvafiq qaydada rəsmiləşdirilməlidir. Hal hazırda bu sxem sınaqdan keçirilir. Xüsusilə, elektron dissertasiya kitabxanasının yaradılması ilə əlaqədar müəlliflik hüquqları məsələləri tədbiq olunur.

Elektron kitabxanada digər şirkətlərin sənədlərinin istifadəsi müqavilə əsasında, qarşılıqlı maraqlar, lisenziya və hüquqi təmizlik gözlənilməklə həyata keçirilir. Elektron kitabxananın tərkibinə kütləvi informasiya şəbəkələrindən sənədlər daxil edildikdə onların lisenziya və hüquq təmizliyi yoxlanılır. Bu qayda ilə kitabxanada elektron kitabxana yaradılır.

Belə bir praktika xaricdə də geniş yayılıb. ABŞ-da lisenziya müqavilələri elektron mühitdə informasiyaya çıxışın tənzimlənməsi vasitəsidir. Bu məqsədlə belə müqavilələri bağlayan kitabxanalar üçün xüsusi metodiki tövsiyələr işlənib hazırlanıb.

Hal-hazırda Universitet kitabxanalarında “ Müəlliflik hüquqi və əlaqədar hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikası qanununa dəyişikliklər və əlavələr haqqında” qanun layihəsi müzakirə edilir. Bu qanun layihəsi kitabxanalara yeni

informasiya məhsullarının yaradılması və istifadəçilərə xidmət göstərilməsi prosesində sənədlərin elektron şəbəkələrdə dərc edilməsi imkanının verilməsi ilə bağlı ziddiyyətlərin yaranması səbəbindən və fondların qorunub saxlanması, əsərlərin sığorta sürətlərinin yaradılması, köhnəlmiş nüsxələrin bərpa edilməsi, fondların tamamlanması üçün digər kitabxanalara sənədlərin verilməsi məqsədilə Azərbaycan kitabxanaları üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. İsmayılova S.P. Uşaq ədəbiyyatına dair bibliografik informasiyaya sosial tələbat // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: Elmi-nəzəri və praktiki jurnal. 2009, №2, S.155-159.
2. Xələfov A.A. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşmasında kitabxanaların vəzifələri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi- nəzəri, metodiki və təcrübi jurnal, 2005, №2, S.10-18.
3. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik (3 hissədə). H.3. Bakı, 2003, 314 s.
4. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik 3 hissədə. I və II hissə. Bakı, 2001, 398 s.
5. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik. I hissə. Bakı, 2004, 326 s.
6. Xələfov A.A. Cəmiyyətin informasiya təminatında kitabxanaların tarixi rolu // BDU-nun Xəbərləri: Humanitar elmlər seriyası. Bakı, 1999, №4, S.221-227.
7. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodiki və təcrübi jurnal. 1999, №1, S.3-16.
8. Kitabxanalar biliklər cəmiyyətində. Bakı: Nurlar, 2006, 515 s.
9. “Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında” statistik müayinənin nəticələri barədə: Statistik bülleten /Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı, 2009, 86 s.
10. Kitabxanalar milli mədəniyyətin dirçəliş resursudur /Tərtibçi: L.A.Məmmədova. Bakı:Nurlar, 2011, 448 s.
11. Quliyev O.İ. Müasir informasişlaşdırma cəmiyyətində elektron kataloqun tətbiqinin əhəmiyyəti //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri, metodiki və təcrübi jurnal. 2008, №2, S.119-124.
12. Quliyev O.İ. Müasir şəraitdə Xətai rayon MKS-in fəaliyyəti //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya:Elmi-nəzəri, metodiki və təcrübi jurnal. 2010, №1, s.22-27.
13. İsmayılov X.İ., İsmayılov.N.İ. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının bibliografik informasiya təminatı// Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri: ali məktəblərəarası elmi məqalələr məcmuəsi. Bur.7. Bakı: Mütərcim, 2007, S.318-320.
14. İsmayılov X.İ. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000): Monoqrafiya. Bakı, 2000, 440 s.